

Antal László:

A formális nyelvi elemzés

„Kezdetben vala az ige, a rendteremtő beszéd isteni szikrája, amely az embert feltétlenül e világ minden más élőlényé fölé emelte” (Frantz Miltner: Wesen und Geburt der Schrift.)

A beszéd, a nyelv egészen pontos szinonimája, az ősi mítoszok korába nyúlik vissza. Nem annyira a hang jel, hanem a leírt szó jelentette azt az isteni szikrát, amely a babiloni Nabu és az egyiptomi Thot méltóságát viselte. Ez volt a kezdet. Az öneszmélés időszakában még Jean Paul szavaival élve, „áldották aki az írást feltalálta.” Maga az írás természetesen későbbi, mint a nyelv. Azonban a szó születésénél, s az írás bölcsőjénél is szolgáltak a műsák, csakúgy, mint a költészet virágkorában.

A kezdet után jött a hőskor. Az ind szövegek még erősen vallásos igénye, Pamini szanszkrit nyelvtana azonban már a törvényszerűségek észrevételét jelentette. S ha igaz a régi kínai mondat, hogy „a mindenség titka az összhangban van” különösen igaz a nyelvek világában. Ennek az összhangosításnak próbálgatásait észleljük az összehasonlító nyelvészeti törekvésekben. Nem is hinnők, hogy William Jones indiai útját már megelőzte két magyar „vállalkozása” az 1700-as évek végén. Sajnovics János és Gyarmathi Sámuel Európa északi részén figyelték meg nyelvrokonságunkat a finnugor világban. Jones a XVIII. század utolsó negyedében a szanszkrit nyelv görög-latin párhuzamát mutatta ki. Franz Bopp, bár 1916-ban ósnyelvnek még a szanszkritot tekintette, tévedése sem-

mit sem von le tudományos törekvéseiből. Az azonos hangfelelések törvénye ez időtől kötelező erővel lépett fel, amely hármas funkcióban állapítja meg a nyelv „leszármazását”, továbbélését az egyes leszakadt ágakban: a népi egység megszűnése után is egységes nyelvben, szabálytalan eltérésben, és a külön fejlődő, szabályos továbbélésben.

Ez utóbbi jellemzi az összehasonlító nyelvtudományt. Egyszeriben megszűnnek, időtlenné válnak a terminusok, amikor a modern világ ébredésében megszületnek az új iskolák. Természetesen itt nem kell elavult, tovább már nem hatóképes irányzatra gondolnunk az összehasonlító nyelvtudományon belül. Inkább az egyes irányzatok helytelen szemléletét kell máglyára itélni (pl. pszihologizmust), s a régi értékek felhasználásával az újat elfogadni. Régebben szerették az emberi beszédet mint rendkívüli képzőművészeti jelenséget, a művészetek fejlődésével közös nevezőre hozni. Egyről feledkeztek meg. A szó nem a felhasználás révén kapja meg objektív értékét, hanem existencia-ja által. Alanyi megnyilatkozását tekintve, egyedhez kötött. Függetlenül létezik a tudattól, de azon át aktivizálódik. Erre a tudományos megalapozásra épül fel a legújabb rendszer, a strukturalizmus. Megalkotója Saussure, továbbfejlesztői: Bromfield, az amerikai és szovjet iskolák. Ami a színpalak mögött van, egyenlőre még csak részben megoldott. Antal László könyve világosan, élvezetesen találja a már meglévőt, s alapul

szolgál a jövő magyar nyelvtanához. Miből áll az alap? Fonémákból, morfémaosztályokból, morfémacsoportokból, formális elemzésből, transzformációkból. Azt mondhatnók, túlságosan idegen hangzású szavak ezek, s valamiként méltatlannak érezzük, hogy majdan a jövő nemzedéke hangok, névszók stb. helyett fonémáról vagy morfémaosztályról beszéljen. A fejlődés természetesen meghozza az új magyar jeleket is. A jövő nyelvtana mindenképpen a filozófia — nevezetesen a logika — törvényeivel. Hjelsmslev és a koppenhágai iskola gloszematikus elvontsága — jóllehet eltér a gyakorlattól — kellő biztonságot nyújt már most is a tudományos (filozófiai) megalapozáshoz. S ha az előlegezett logikáról beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a talán következtelenségnek mondható hibát, amely a könyvben szerepel. Ugyanis a jelentés és fogalom bizonyításánál előszeretettel alkalmazza a star morfémát, s megállapítja, „nem fordítható le minden esetben a csillag szóval. „Nyilván eltérő jelentésekre gondol. (pl. filmszavak, kiváló személy) Az analóg fogalmak ismeretében semmiképp nem helyes ez az érv. Az analógia attributionis értelmében, amely több dolgot azonosít egy bizonyos tulajdonság révén (convenit, propter ordinem ad unum.” C. Boyer: *Cursus philosophiae*. Desclée de Brouwer 1957.)

A fogalom és jelentés kettőssége az ugyanarra utaltság által bizonyítható, sokszor analógia által. (pl. az atom mindenki számára elemi részecskét jelent. (A nyelv építőkövei a fonémák, mint képviselők, magasabb szimbólumok, környezeti előfordulásaikkal jelölik a hangot. A fizikai (fizikai-akusztikai s fizikai hangképző) működések által meg nem határozható hangok önmagukban figyelhetők meg, beleértve a sokszor hangulati velejárot

is Csupán mint határozott szegmentum, így nem fogható fel önállóan: kell a fizikai sajátság is. (zöngéesség, zöngétlenség.)

Antal könyve különösen értékes ebből a szempontból: feltevések és kizárások által klasszikusan mutatja be a fonémák tulajdonságait. Mint jelentéstan probléma ugyancsak érdekes a fordítás kérdése is. Mivel minden jelentés összefüggésben áll a tárggyal, amelyre vonatkozik, — de sohasem tartalmazza — a kongeniális fordítás elképzelhetetlen.

Csupán jelet kell keresnünk saját nyelvünkben, amely más nyelv ugyanazon jel-tárgyára vonatkozó jellel van ellátva. Ez teszi lényegében egyenlőértékűvé a fordítást, s kiküszöböli a fantázia túlkapásait.

A verselés rímtelen, nyugateurópai formáját vajon mennyiben szabják meg a környezeti sajátságok? Mint kérdést felvethetjük a szorosán vett hangok esetében. Tiszta zeneiségről beszélhetünk-e, ha már a kiejtett szó (konstrukció) magán viseli azokat a tulajdonságokat, amelyek ha nem is nagy, de érzékelhető disszonáns loznak az összecsendülő szóvégekre? (pl. a híres jajong-busong monoton-konokon párosítások nem lesznek-e csak relatív, a tiszta rím lehetőségét kizáró formák?) A rímtelen vers mint nyelvi mechanizmus így valóban nem volt-e már meg a költők tudatalatti megsejtéseiben, s nem érezték-e a rím gyarlóságát éppen a környezeti sajátságok révén?

Nincs poliszémia sem. A „gép” konstrukció lényegében távolabbi fogalmak egybeesése. „Helyesebb,, ha csak homonimiáról beszélünk.” Néhány gondolat felvetése után a mű pedagógiai jelentőségére is rá kell mutatni. Kétségtelen, előbb-utóbb az iskolai gyakorlat is eljut nagyon sok, helytálló megállapítás átvételéhez. A birtokos személyragok elnevezése már most is tartha-

atlan. Egyetlen terminus a helyes: bírtokos személy-jelek. S mennyivel világosabb lesz a mondatelemzés, ha a határozott és határozatlan névelő végre megkapja helyét a mondatrészek között. Eddig ez elsikkadt. Valahányszor mondatrészeket kerestünk, a névelő csak maradt a szófajok között.

Antal László könyve igen nagy jelentőségű. A strukturalizmus eddigi

eredményeinek nyelvünkbe oltása, a könyv logikus felépítése megérdemelté teszi, hogy ott legyen minden magyar tanár asztalán, s néhány már most is kiforrott szabály a hagyományos mellett, elhangozzék a tanulóifjúság felé is a katedréről.

(Gondolat : 1964.)

Tóth Sándor

Magvető-Almanach 1964|1-2

Az irodalombarát szívesen gondol vissza 1964-re, hiszen könyvtára az elmúlt évben jónéhány átlagon felüli műalkotással gazdagodott. Elég, ha az utóbbi évek egyik méltán legnagyobb könyvsikerére Sánta Ferenc Húsz óra című kisregényére gondolunk, de a verseket kedvelők sem panaszkodhatnak. A lírai termést többek között Benjámin László, Garai Gábor, Váci Mihály, Weöres Sándor kötetei fémljelzik. Heves vitákat, igényes műelemzéseket is gyakorta olvashattunk, amely szellemi életünk általános felpezsdülésének bizonyítéka.

A Magvető Kiadó eredményes kísérlete — egy régi kiadványforma, az almanach feltámasztására — szintén az elmúlt év krónikájához tartozik, és mint napjaink magyar irodalmának új orgánuma, konszolidált életünk egészséges megnyilvánulásának tekinthető.

Az almanachirodalomnak gazdag hagyományai vannak Magyarországon. A különféle olvasmányokat, főleg szépirodalmi anyagot közlő, időszakonként megjelenő gazdagon illusztrált képes zsebkönyv a VIII. században vált népszerűvé. A legjelentősebb magyar almanach a Kísfaludy Károly által 1822-ben megindított „Auróra”, amely a ha-

ladó nemzeti romantika fóruma volt. Az Auróra hasábjain látott napvilágot többek között Kölcsey Himnusza, Vörösmarty Szózata és a kritika is itt nyert polgárjogot a magyar irodalomban. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy vajon mi indította a Magvető Kiadót arra, hogy megteremtse ennek a hovatovább már csak szakkönyvekből és lexikonokból ismert kiadvány-formának a modern változatát?

Minden bizonnyal egyrészt az a nemes szándék, hogy lehetőséget teremtessen a folyóiratok hasábjairól terjedelmük miatt kiszorult kisregények, hosszabb lélegzetű riportok és tanulmányok publikálására, és ezzel összekötő kapcsolatot hozzon létre a folyóirat és a könyv között. Másrészt az almanach mozgékony, rugalmas rovatai kiválóan alkalmasak arra, hogy kiegészítsék a szakfolyóiratok bizonyos fokig kötött anyagát. Harmadsorban pedig nem kevésbé fontos az a nyilvánvaló célkitűzés sem, hogy az almanach olvasmányjellege révén új híveket toborozzon a mai magyar irodalom olvasótáborába.

Az 1964-ben megjelent két kötet közül az első képviseli sikerültebben a kiadó szándékait. Jobban „almanachízü”. Ezt bizonyítja, hogy három kisregényt is tartalmaz, és ez a műfaj ki-